

рукцій досвіду залежності в стосунках з подальшим конверсійним аналізом бесіди є достатньо повною, відкритою та перспективною.

1. Гидденс Э. Трансформация интимности. Сексуальность, любовь и эротизм в современных обществах / Гидденс Э. – СПб. : Питер, 2004. – 208 с.
2. Квале С. Исследовательское интервью / С. Квале [пер. с англ. М.Р. Мироновой]. – М.: Смысл, 2003. – 301 с.
3. Страусс А., Корбин Дж. Основы качественного исследования: обоснованная теория, процедуры и техники / А. Страусс., Дж. Корбин [пер. с англ. и послесловие Т.С. Васильевой]. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 256 с.
4. Чернобровкіна В. А. Психологія особистісної свободи: монографія / Віра Андріївна Чернобровкіна. – Луганськ : Вид-во ДЗ "ЛЛНУ імені Тараса Шевченка", 2012. – 458 с.
5. Якісні дослідження в соціологічних практиках: Навчальний посібник [за ред. Н. Костенко, Л. Скокової]. – К.: Інститут соціології НАНУ, 2009. – 400 с.

In the article the interpersonal dependence is defined as internal phenomenon, which shows the relations with the world. Outlined essays of dependence, as limits of impossibility realization of own aspirations in interpersonal co-operation. Grounded necessity of application of high-quality strategies of study of this phenomenon. Research process, which is built on the basis of analysis of narratives and visual reconstructions of dependent experience with assimilation of basic semantic moments in the process of deep interview, are described.

Keywords: *experience of interpersonal dependence, high-quality methods of research, narrative, deep interview.*

УДК 371.011.3-051:159.923:161.114.3

Інна Власенко

ОСОБЛИВОСТІ УСВІДОМЛЕННЯ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНИХ ПРОТИРІЧ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Стаття розглядає проблему усвідомлення внутрішньоособистісних протиріч у професійній діяльності вчителя. Усвідомлення внутрішньоособистісних протиріч є однією з передумов структурного подолання таких протиріч, яке допомагає професійному розвитку вчителя. Дані опитування демонструють деякі аспекти внутрішньоособистісних протиріч, таких як сфера, тривалість, методи подолання. Візначається, що внутрішньоособистісні протиріччя не усвідомлюються в професійній діяльності більшості вчителів. Вчителі, які розв'язують внутрішньоособистісні протиріччя, мають розвинену рефлексію, високу здатність до вирішення проблемних ситуацій.

Ключові слова: *внутрішньоособистісне протиріччя, кризова ситуація, внутрішня боротьба, професійний розвиток, вчителі.*

Сучасний етап суспільного розвитку позначений загостренням протиріч у політичній, соціальній, духовній сферах, у зв'язку із соціально-економічними та культурними змінами, нестабільністю в

суспільстві. Всі ці та інші чинники призводять до виникнення внутрішньоособистісних протиріч сучасної людини, які набувають значного поширення. Згадані протиріччя виникають у людей різних професій та соціальних груп. Значною мірою вони виявляються у професійній діяльності вчителів. Дослідження особливостей внутрішньоособистісних протиріч є актуальним завданням аналізу розвитку особистості педагога та його професійної діяльності. Внутрішньоособистісні протиріччя визначаються як розузгодженість тенденцій (оцінок, установок, інтересів тощо) у самосвідомості особистості, що суб'єктивно переживаються і змінюють одна одну в процесі розвитку [7]. Поняття внутрішньоособистісного протиріччя пов'язане з феноменом внутрішньоособистісного конфлікту. Ці поняття певним чином співвідносяться, але не синонімічні. Одним із етапів розвитку внутрішнього протиріччя є конфлікт, який дослідники розуміють як загострення протиріч, спосіб їх виявлення та розв'язання. Отже, протиріччя є ширшим феноменом і включає конфлікт як свою складову.

У вітчизняній психології здійснено загальнотеоретичну розробку проблеми внутрішньоособистісних протиріч (К.О. Абульханова-Славська, Л.І. Божович, О.А. Донченко, Г.С. Костюк, І.Н. Міхеєва, Т.М.Титаренко), а також емпіричні дослідження різних її аспектів (Л.М. Кузнецова, Л.М. Мітіна, О.В. Кузьменкова та ін.).

Аналіз літератури засвідчив, що проблема внутрішніх протиріч досліджується в аспектах особистісного та професійного розвитку [1, 4, 5, 7]. У вітчизняній психології та багатьох зарубіжних підходах загальноприйнятим є положення про те, що динамічний потенціал розвитку закладено в самій особистості. Відповідно "особистість розвивається у зв'язку з внутрішніми протиріччями, що виникають у її житті" [4, с.18]. Б.В. Зейгарник і Б.С. Братусь, ґрунтуючись на теорії діяльності, розглядали як джерела розвитку особистості протиріччя "між особистою (індивідною) обмеженістю кожної окремої людини і універсальністю, безмежними можливостями, передбаченими загальною родовою людською сутністю" [3, с.127]. Становлення та розвиток особистості в суспільній системі трактується як результат протиріч, зумовлених неспівпаданням індивідуальних можливостей людини з характеристиками і вимогами суспільства [1, 4].

Подолання внутрішньоособистісних протиріч детермінує професійний та особистісний розвиток вчителя. Згадані протиріччя співвідносяться з напруженими ситуаціями в педагогічній діяльності та прийняттям рішень у таких ситуаціях (В.М. Чернобровкін). Внутрішньоособистісні протиріччя та конфлікти пов'язані із труднощами у професійній діяльності вчителя (Т.С. Полякова, А.К. Маркова, Є.І. Рогов), зі становленням самосвідомості педагога (В. Кушнір, Л.В. Кандибович), із феноменом психологічного захисту (Т.М. Яценко, І.Н. Міхеєва), із професійною деформацією вчителя (Є.І. Рогов, Т. Гура). Усвідомлення внутрішньоособистісних протиріч сприяє активному

пошуку засобів, що розширюють можливості самопізнання [1, 7, 9], вважається передумовою конструктивного їх подолання, що сприяє професійному розвитку вчителя. Недостатнє усвідомлення протиріччя зумовлює активізацію механізмів психологічного захисту, що значною мірою знижує ефективність його подолання [8], [9]. Тому дослідження особливостей усвідомлення внутрішньоособистісних протиріч у професійній діяльності вчителя сприятиме кращому розумінню феномену особистісного і професійного розвитку вчителя.

Мета статті – з'ясувати особливості усвідомлення внутрішньоособистісних протиріч у професійній діяльності вчителя. Завданнями є узагальнити дані літератури щодо ролі внутрішніх протиріч у професійній діяльності вчителя; проаналізувати дані анкетування вчителів щодо усвідомлення внутрішньоособистісних протиріч та конфліктів у професійній діяльності педагогів.

У роботах, присвячених професійному розвитку особистості, значну увагу приділяють аналізу внутрішніх протиріч. Так, дослідження професійного розвитку вчителя, що детермінований протиріччями, О.В. Кузьменкова згрупувала у три підходи [5]. У професіографічному підході (Н.Д. Левітов, Н.В. Кузьміна, А.І. Щербаков, В.А. Сластьонін) дослідники зверталися до протиріч, що лежать в основі профпридатності особистості – невідповідності між вимогами педагогічної професії і можливостями особистості.

У другому підході, що включає дослідження процесу професійного становлення особистості вчителя (А.А. Деркач, А.К. Маркова), пропонується аналіз протиріччя між особистісним і професійним розвитком. Е.Ф. Зеєр провів дослідження впливу протиріч на професіоналізацію вчителя і дійшов висновку: якщо на початкових етапах професійного становлення вирішальними є протиріччя між особистістю і зовнішніми умовами життєдіяльності вчителя, то на наступних провідного значення набувають протиріччя внутрішньосуб'єктивного характеру, зумовлені внутрішньоособистісними конфліктами, невдоволенням власним професійним зростанням, потребою в подальшій самореалізації [5].

Третій підхід – розгляд професійного розвитку особистості вчителя як продукту його внутрішньої активності – найбільш ґрунтовно представлено в роботах А.Б. Орлова, В.І. Слободчикова, Л.М. Мітіної. Так, Л.М. Мітіна через динаміку внутрішньо особистісних протиріч представляє процес професійного розвитку особистості [6].

Вважаючи основною причиною внутрішньоособистісних протиріч учителя розузгодження між самооцінкою ("Я-діюче") та очікуваною оцінкою з боку інших ("Я-відображене"), Л.М. Мітіна і О.В. Кузьменкова розрізняють конструктивний та деструктивний шляхи розвитку протиріч. Адекватне усвідомлення і конструктивний розвиток внутрішнього конфлікту стимулюють професійний розвиток педагога – через проходження стадій усвідомлення суперечливих

тенденцій, загострення протиріччя, розробки стратегії поведінки та виходу на якісно новий спосіб життєдіяльності. Неадекватне усвідомлення і деструктивне вирішення (вироблення захисних механізмів, загострення протиріччя, генерація негативного стану, звуження свідомості на проблемі) гальмують професійний розвиток вчителя [7].

З метою отримання первинних даних щодо особливостей усвідомлення внутрішньоособистісних протиріч та конфліктів у професійній діяльності вчителя ми провели анкетування. У ньому взяли участь вчителі гімназії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова м. Києва, спеціалізованих та загальноосвітніх середніх шкіл м. Києва (№ № 148, 152, 158, 202, 212); м. Звенигородки Черкаської області (№ № 1, 3, 5, школи-інтернату, школи імені Т.Г. Шевченка); загальноосвітньої середньої школи № 1 с. Калинівки Васильківського району Київської області. Загальна кількість опитаних – 302 педагоги віком від 19 до 70 років, 18 чоловіків та 284 жінки.

Ми припустили, що особливості усвідомлення внутрішньоособистісних протиріч і конфліктів у вчителів пов'язані, зокрема, із тривалістю стажу педагогічної діяльності. Вчителів було розділено на п'ять груп для порівняння психологічних особливостей усвідомлення внутрішньоособистісних протиріч. До першої групи входили вчителі зі стажем від півроку до 10 років (55 опитаних), до другої – від 11 до 20 років (73 опитаних), до третьої, четвертої і п'ятої – від 21 до 30 (102 опитаних), від 31 до 40 (51 опитаний) та від 41 до 50 років (21 вчитель). Насамперед ми просили педагогів відповісти на запитання, чи відповідає оплата праці вчителя особливостям педагогічної діяльності. Відповіді розподілилися так: оплата праці не відповідає особливостям діяльності (а також не відповіли) – 35 (64%), 50 (69%), 78 (77%), 34 (67%), 16 (76%) вчителів із першої – п'ятої груп відповідно; оплата відповідає частково – 19 (35%), 23 (31%), 21 (21%), 15 (29%), 6 (29%) опитаних із першої – п'ятої груп відповідно; оплата відповідає на 60-80% – 1 (0,3%) із першої, 3 (1,0%) із третьої і 2 (0,6%) із четвертої групи.

Таким чином, більшість учителів підкреслила, що оплата їхньої праці не відповідає особливостям педагогічної діяльності (зокрема "зовсім не відповідає", "повна диспропорція"), що найбільше виражено у педагогів зі стажем 21-30 та 41-50 років. Це пояснюємо глибоким усвідомленням протиріч соціально-економічного та суспільного розвитку, відчуттям недостатнього задоволення базових потреб учителів.

Також ми прагнули з'ясувати, чи задоволені вчителі своєю педагогічною діяльністю, що, на наш погляд, пов'язано з подоланням внутрішньоособистісних протиріч і конфліктів та складних ситуацій у педагогічній діяльності. Задоволені педагогічною діяльністю у першій-п'ятій групах відповідно: 47 (86%), 60 (82%), 81 (79%), 45 (88%), 15 (71%) опитаних. Тобто, найбільше задоволені діяльністю педагоги зі стажем 0,5-10 та 31-40 років. Ці дані можуть свідчити про ефективне

здійснення діяльності вчителями та успішний професійний розвиток, хоч частина вчителів, очевидно, дали соціально нормативні відповіді. Частково задоволені професійною діяльністю 8 (15%), 9 (12%), 15 (15%), 4 (8%), 3 (14%) вчителів із першої-п'ятої груп відповідно. Це засвідчує, на нашу думку, вибір професії не за покликанням, наявність невирішених внутрішньоособистісних протиріч та конфліктів. Не отримують задоволення від педагогічної діяльності 4 (5%) і 6 (6%) опитаних у другій і третій групах відповідно та 2 (4%) і 3 (14%) у четвертій і п'ятій групах, що може бути пов'язано з деструктивним подоланням внутрішньоособистісних протиріч. Найбільше задоволення від професійної діяльності вчителі переживають у таких сферах (у першій-п'ятій групах відповідно):

– спілкування з учнями - 23 (42%), 20 (27%), 32 (31%), 19 (37%) та 5 опитаних (24%);

– позитивні результати праці учнів та вчителя (успіхи учнів, перемоги на олімпіадах, конкурсах, подяки тощо) – 17 (31%), 20 (27%), 23 (23%), 22 (43%), 6 (29%) вчителів;

– робота з учнями – 6 (11%), 11 (18%), 15 (15%), 9 (18%), 1 (5%) опитаних;

– самореалізація в професії – 16 (29%), 24 (33%), 21 (21%), 12 (24%), 3 (14%) вчителів. У цих сферах, очевидно, вчителі прагнуть найбільшою мірою реалізувати себе і досить ефективно долають внутрішньоособистісні протиріччя. Отже, при спілкуванні з учнями задоволеність діяльністю найвища у вчителів зі стажем від півроку до 10 років, що пов'язуємо з невеликою кількістю стереотипів щодо учнів, психоемоційною гнучкістю, а найнижча задоволеність – у вчителів зі стажем 41-50 років, що можемо пояснити сформованими професійними стереотипами та станом здоров'я педагогів. Позитивні результати праці приносять найбільше задоволення вчителям зі стажем 31-40 років, що пов'язуємо з достатньо розвинутими професійними вміннями і навичками, сформованим авторитетом. Порівняно з іншими групами, у сфері роботи з учнями дещо вищі показники задоволеності діяльністю у вчителів, що мають 11-20, 21-30, 31-40 років стажу, що трактуємо як результат сформованого індивідуального стилю педагогічної діяльності, який враховує їх особистісно-психологічні характеристики. Найвищу задоволеність від самореалізації в професії визнають педагоги зі стажем 0,5-10 та 11-20 років. Це, вочевидь, пов'язано з їх прагненням до втілення інновацій, високою мобільністю в педагогічному процесі.

Аналіз відповідей на запитання "Чи бувають складні, напружені ситуації у Вашій професійній діяльності? З чим вони пов'язані?" спрямований на виявлення ступеня усвідомленості протиріч у педагогічній діяльності. Вчителі вказували, що напружені ситуації виникають – 43 (78%), 61 (84%), 78 (76%), 42 (82%), 17 (81%) вчителів по групах відповідно, найвищі показники фіксуються у вчителів зі

стажем 0,5-10 та 11-20 років. Отже, значна кількість вчителів усвідомлюють напружений характер професійної діяльності, наявність протиріч, що зумовлюють виникнення напружених ситуацій.

Менша частина опитаних вказала, що напружених ситуацій у їх професійній діяльності не виникає та не відповіли (що трактуємо як заперечну відповідь) – 10 (18%), 12 (17%), 13 (13%), 9 (18%), 4 (19%) вчителів у першій-п'ятій групах відповідно, що може бути пов'язано з досвідом роботи і можливістю швидко долати напружені ситуації. Заперечні відповіді можуть бути пов'язані з низьким рівнем усвідомлення внутрішніх протиріч, пов'язаних із професійною діяльністю, – проявом дії механізмів психологічного захисту, зниженої уваги вчителів до власної діяльності.

Найчастіше напружені ситуації виникають при взаємодії з учнями (порушення дисципліни, зниження мотивації та інтересу до навчання тощо) та пов'язані з їх характеристиками (гіперактивні, невиховані, відсутність поваги до вчителя): 44(80%), 28 (38%), 35 (34%), 20 (39%), 12 (57%) вчителів у першій-п'ятій групах відповідно; при взаємодії з батьками – 13 (24%), 12 (16%), 15 (15%), 16 (31%), 3 (14%) вчителів у першій-п'ятій групах відповідно; при взаємодії з колегами – у 3 (5%) вчителів у першій, 3 (4%) у другій, 3 (3%) – у третій групі, у 1 (5%) опитаного у п'ятій групі. З-поміж причин напружених ситуацій називали також протиріччя в педагогічній діяльності – найчастіше такі ситуації виникають в учителів зі стажем 0,5-10 років – 9 (16%) опитаних, та 21-30 років – 12 (12%) вчителів. Частина вчителів вказала кілька факторів, з якими пов'язані напружені ситуації, тому кількість відповідей може перевищувати 100%.

Отже, аналіз підтвердив усвідомлення вчителями складного, напруженого характеру педагогічної діяльності, наявності різного роду зовнішніх протиріч, що виявляється зокрема через напружені ситуації у професійній діяльності вчителя. Можемо припустити, що напруженість педагогічної діяльності є одним із чинників виникнення внутрішньоособистісних протиріч та конфліктів у професійній діяльності вчителя.

Наступне запитання стосувалося того, чи виникають стани внутрішньої "боротьби з самим собою" в діяльності вчителів. Наявність таких станів засвідчили 23 опитаних (42%) із першої групи, 32 (44%) з другої, 45 (44%) із третьої, 27 (53%) і 11 (52%) із четвертої та п'ятої груп відповідно. Тобто, зі збільшенням стажу роботи підвищується рівень усвідомлення внутрішньоособистісних протиріч у професійній діяльності вчителя, що, ймовірно, пов'язано з поглибленням знань про власну особистість, розвитком рефлексії, зниженням конфліктофобії.

Решта педагогів не визнає станів "внутрішньої боротьби" у власній професійній діяльності: 32 педагогів (58%) із першої групи, 41 (56%) з другої, 57 (56%) із третьої, 24 (49%) і 10 (48%) із четвертої та п'ятої груп відповідно. Такі результати можуть свідчити про неусві-

домлений характер внутрішньоособистісних протиріч у професійній діяльності вчителів внаслідок дії механізмів психологічного захисту, прагнення до підтримки сталого "Я-образу" вчителя у напружених ситуаціях або ж про низьку особистісну значущість професійної діяльності для частини вчителів.

Глибину усвідомлення протиріч ми з'ясовували на підставі аналізу відповідей на запитання щодо сфер, у яких виникає "внутрішня боротьба", і її тривалості. Відповідали вчителі, які визнають у себе наявність станів "внутрішньої боротьби". Було виділено такі сфери: проблеми взаємодії з учасниками навчально-виховного процесу: співпраця з учнями, взаємодія з колегами, взаємодія з батьками; організаційно-методична сфера; моральна сфера; сфера, пов'язана з іншими особливостями педагогічної діяльності. Найчастіше стан внутрішньої боротьби виникає при співпраці з учнями (оцінювання, мотивація учнів, виховна робота): в першій-п'ятій групах відповідно – у 7 (13%), 15 (21%), 5 (5%), 13 (25%) та 5 (24%) вчителів; в організаційно-методичній сфері (прийняття педагогічних, психологічних, управлінських рішень) та сфері, пов'язаній зі специфікою педагогічної діяльності – 9 (16%), 10 (14%), 10 (10%), 4 (8%), 2 (10%) вчителів у першій-п'ятій групах відповідно. Внутрішньоособистісні протиріччя у цих сферах краще усвідомлюються через більшу активність вчителів у названих сферах, порівняно з іншими. Так, педагоги зі стажем 31-40 та 41-50 років найчастіше порівняно з іншими усвідомлюють внутрішньоособистісні протиріччя при взаємодії з учнями, вірогідно, у зв'язку з високою здатністю до проблематизації ситуацій, значною віковою різницею та відмінностями в системі цінностей. Вчителі зі стажем 0,5-10 та 11-20 років краще, порівняно з іншими опитаними, усвідомлюють труднощі в організаційно-методичній сфері у зв'язку з процесом набуття досвіду та формування індивідуального стилю діяльності. Взаємодія з батьками відзначена 1 (2%), 3 (4%), 9 (9%), 3 (6%), 1 (5%) вчителем у першій-п'ятій групах відповідно; взаємодія з колегами – 2 (4%), 2 (2%), 4 (4%), 1 (2%), 1 (5%); моральна сфера – 1 (2%), 2 (6%), 6 (8%), 4 (8%), 1 (5%) вчитель у першій-п'ятій групах відповідно. По цих трьох сферах найбільше усвідомлюють внутрішньоособистісні протиріччя вчителі зі стажем 21-30 років, що пояснюється пошуком соціальної підтримки при вирішенні напружених ситуацій в діяльності, а найменше усвідомлюють згадані протиріччя вчителі зі стажем 0,5-10 років, оскільки вони більше зосереджені на труднощах взаємодії з учнями та адаптації до професійної діяльності.

Аналізовані дані про сфери внутрішньоособистісних протиріч можуть свідчити про високу цінність для педагогів подолання труднощів, що виникають у цих сферах, відповідальність вчителів за результат праці, прагнення підвищувати власну професійну компетентність. Диференціація сфер внутрішньої боротьби свідчить про

схильність вчителів до аналізу труднощів у педагогічній діяльності. Значна частина вчителів не відповіла на запитання, що можемо пояснити недостатнім усвідомленням власних внутрішніх протиріч, бажанням відповідати образу "ідеального" педагога та (або) відсутністю навичок аналізувати труднощі у власній діяльності.

Якісний аналіз результатів дає змогу стверджувати, що відповіді опитаних, які визнають наявність внутрішньоособистісних протиріч, диференціюють сфери їх виникнення, переважно більш розгорнуті, індивідуалізовані, фіксують ширший спектр проблем – педагогічного процесу та суспільно-соціального характеру – порівняно з даними решти опитаних. Ймовірно, у вчителів, які визнають власні внутрішні протиріччя, достатньо розвинуті навички рефлексії, здатність до проблематизації педагогічних ситуацій, для них педагогічна діяльність характеризується вищою цінністю, порівняно з учителями, які не усвідомлюють внутрішньоособистісних протиріч у професійній діяльності.

Відповіді на запитання про тривалість стану внутрішньої боротьби (дискомфорт) згруповано за критеріями: розв'язання протиріччя та часовим. Найбільше вчителів відзначили "недовгу" тривалість "внутрішньої боротьби" – 8 (15%), 18 (25%), 20 (20%), 14 (27%), 4 (19%) опитаних по групах відповідно, що свідчить, на нашу думку, про прагнення (свідоме або несвідоме) швидко вийти зі стану дискомфорту – шляхом подолання такого стану або витіснення внутрішнього протиріччя. Довгу тривалість внутрішньої боротьби відзначили 2 (4%), 3 (4%), 6 (6%), 5 (24%), 1 (5%) вчитель по групах відповідно. Це може свідчити про перехід до кризового стану особистості і потребу в кардинальній зміні ситуації. При цьому частка вчителів зі стажем 31-40 років, які відзначають довгу і недовгу тривалість внутрішнього дискомфорту, більша, порівняно з іншими групами, що засвідчує важливу роль індивідуальних характеристик та особливостей ситуації у розгортанні внутрішнього протиріччя. Відповіді "доки не вирішиться проблема", до розуміння, як діяти, зафіксовано у 2 (4%), 5 (7%), 3 (3%), 2 (4%), 2 (10%) вчителів із першої-п'ятої груп відповідно, найбільше у вчителів зі стажем 41-50 років; тривалість залежить від ситуації – 5 (9%), 5 (7%), 7 (7%), 1 (2%), 4 (19%) вчителів по групах відповідно. Тобто, вчителі зі стажем 41-50 років частіше за молодших колег визнають, що тривалість внутрішньої боротьби зумовлена вирішенням проблеми, а отже, чіткіше розуміють розв'язання протиріччя. Не відповіли на запитання вчителі, які не усвідомлюють психологічних проблем у власній професійній діяльності, не бажають аналізувати внутрішні протиріччя у зв'язку з їх значною інтенсивністю.

Внутрішній дискомфорт, негативні переживання значною мірою співвідносяться з наявністю внутрішньоособистісних протиріч [2, 8]. Аналіз відповідей на запитання про способи зниження внутрішнього

дискомфорту в напружених ситуаціях дав змогу з'ясувати способи зниження інтенсивності внутрішньоособистісних протиріч у вчителів: переключення уваги (на іншу діяльність, хобі, відпочинок) – 25 (45%), 38 (52%), 39 (38%), 23 (45%), 10 (48%) вчителів у першій-п'ятій групах відповідно; спілкування, соціальна підтримка – 12 (22%), 20 (27%), 18 (18%), 15 (29%), 1 (5%) педагог у першій-п'ятій групах відповідно; робота над проблемою (аналіз проблеми, дії щодо її вирішення, психологічна самодопомога: аутотренінг, позитивне мислення) – 12 (22%), 11 (18%), 16 (16%), 12 (24%), 7 (33%) опитаних у першій-п'ятій групах відповідно; не відповідали – 10 (18%), 15 (21%), 17 (17%), 7 (14%), 4 (19%) вчителів у першій-п'ятій групах відповідно. Виявлено, що найпоширеніший спосіб – переключення уваги – спрямований на накопичення ресурсів для подальшого вирішення напруженої ситуації, або ж уникання дискомфорту. Найчастіше вдаються до цього способу вчителі зі стажем 11-20 років, що може бути зумовлено потребою одночасно вирішувати проблеми професійного і особистісного зростання (криза середини життя). У цій самій групі та у вчителів зі стажем 31-40 років поширеним є спілкування, ймовірно, у зв'язку з прагненням вчителя відреагувати негативні емоції, отримати підтримку від оточуючих та зберегти наявний авторитет. До роботи над проблемою найчастіше вдаються педагоги зі стажем 41-50 років, що свідчить про високу здатність до проблематизації складних ситуацій професійної діяльності та значну цінність для цих вчителів позитивних результатів праці. Відсутність відповіді на запитання може свідчити про те, що властиві вчителям способи зниження внутрішнього дискомфорту є недовірними (недостатньо дієвими) або не відповідають професійній етиці та не сприяють подоланню внутрішньоособистісних протиріч.

Отже, проблема внутрішньоособистісних протиріч є актуальною для значної частини вчителів. Внутрішньоособистісні протиріччя вважають передумовою активності вчителя, коли вони усвідомлені і супроводжуються діями щодо їх подолання. Аналіз результатів анкетування засвідчує наявність усвідомлених внутрішньоособистісних протиріч у більше ніж третини педагогів. Найпоширеніші такі протиріччя у сферах взаємодії з учнями та організаційно-методичній. Вчителі переважно прагнуть швидко подолати внутрішньоособистісні протиріччя у зв'язку зі значними психоенергетичними затратами на їх "утримання" в свідомості. Більша частина вчителів не усвідомлюють внутрішньоособистісних протиріч та їхніх особливостей, що пов'язано з дією механізмів психологічного захисту, загрозою "Я-образу" педагога. Проте напружені ситуації у власній діяльності, їх джерела, способи подолання значна частина вчителів усвідомлює.

Актуальним вбачається дослідження психологічних особливостей внутрішньоособистісних конфліктів у професійній діяльності вчителя; виявлення передумов використання конструктивних можливостей

таких конфліктів для професійного та особистісного розвитку вчителя, розроблення засобів психологічної допомоги особам із внутрішньо-особистісними протиріччями та конфліктами.

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. Донченко Е.А., Титаренко Т.М. Личность: конфликт, гармонія / Е.А. Донченко, Т.М. Титаренко. – К.: Политиздат Украины, 1989. – 175 с.
3. Зейгарник Б.В., Братусь Б.С. Очерки по психологии аномального развития личности / Б.В. Зейгарник, Б.С. Братусь. – М.: Изд-во МГУ, 1980.
4. Костюк Г.С. Принцип развития в психологии // Методические и теоретические проблемы психологи / Г.С. Костюк. – М.: Наука, 1969. – С. 118-152.
5. Кузьменкова О.В. Внутриличностные противоречия профессионального развития учителя [Электронный ресурс] / О.В. Кузьменкова // Материалы международной заочной научно-практической конференции "Человек в современном обществе: вопросы психологии" 1 июня 2010 г. [сайт] - Режим доступа: http://sibac.info/files/2010_06_01_Psiholog/Sekciya%205/Kyz'menkova.pdf – Назва з екрану.
6. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя / Л.М. Митина. – М.: Флинта: Моск. психол.-социал. институт, 1998. – 200 с.
7. Митина Л.М., Кузьменкова О.В. Психологические особенности внутриличностных противоречий учителя / Л.М. Митина, О.В. Кузьменкова // Вопросы психологии. – 1998. – № 3. – С.3-16.
8. Хорни К. Наши внутренние конфликты. Конструктивная теория невроза / К. Хорни. – СПб.: Лань, 1997. – 240 с.
9. Яценко Т.С. Активная социально-психологическая подготовка учителя к общению с учащимися / Т.С. Яценко. – К.: Освіта, 1993. – 204 с.

The article envisages the problem of consciousness of intrapersonal contradictions in professional activity of teacher. Consciousness of intrapersonal contradictions is one of pre-conditions of the structural overcoming of such contradictions, which assists professional development of teacher. The data of questionnaire demonstrate some aspects of intrapersonal contradictions, such as spheres, duration, methods of overcoming. It is marked intrapersonal contradictions are mostly unconscious in professional activity of considerable part of teachers. The teachers which realize intrapersonal contradictions, have the developed reflection, high capacity for the problem decision of situations.

Keywords: *intrapersonal contradiction, tense situation, internal fight, professional development, teachers.*